

CZIGÁNY MAGDA (1935) London–Dörmös

CZIGÁNY MAGDA

Rendezőelvek, avagy hogyan legyünk „híres” magyarok?

Hallatlanul érdekes könyvvel lepte meg olvasóit Csiffáry Gabriella: *Szétrajzás: híres magyar emigránsok kézikönyve* (Corvina, 2015), melyet nehéz letenni, mert egy-egy személynek és cselekedeteinek szokatlanul bő és színes leírása az olvasót magával ragadja, és szinte bennfentes családtaggá avatja. A lexikonok szűkszavú ismertetése itt csupán ajtónyitogató, éppen úgy, mint a kötelező igazolványkép, általában mogorva arckifejezéssel, hiszen nem is érdemelne többet a cikk, ha csak cikk lenne, amiről beszélünk. Aki megütötte a mércét – s erre hogy tett valaki szert, azt nem tudjuk –, egyszerre lesz megtámadhatatlan híresség a már fent említett arcképpel és egy hivatalosnak tűnő életrajzzal, amit viszont az emel az érdekesebb cikkek sorába, hogy ha szükséges, lábjegyzetek sokasága egészíti ki a mondanivalót. De megszólal a híresség maga is, és közvetlen hangvételével befogad szűkebb baráti körébe, azokkal a dokumentumokkal együtt, melyek a normális életet képviselik: születési anyakönyvi kivonatok, keresztlevelek, sok-sok bizonyítvány számtalan iskolától, munkalapok, levelek, naplók titkos bejegyzései, melyek vallomásra készítetnek.

Világszerte ismert, híres magyarok közül válogatni, listákat készíteni inkább szórakoztató, mint fárasztó feladat, gondolná az olvasó. Mivel a híresség egy olyan állapot, amiben feltehetőleg vidáman lubickol az, aki már – időnként halmozottan is – az elismerést megkapta. Hozzátehetjük, hogy ez egy befelé forduló szemlélet, az úszkálóra meg a medencét körülálló irigyek csapatára korlátozódik. És ha ez nem mutat fel már elismert személyiségeket, akiket viszont idézni mindig hasznos, el is fedelkezhetünk róluk. Úgy tűnik azonban, hogy a „híresség” mint rendezőelv is működik, ami előírja, hogy kiemelten szóljunk azokról, akik valahol, valamilyen területen kisebb vagy nagyobb sikerrel elérték azt, amit értékelni lehet, és akit azután kitüntethetnek a híresség elismerését honoráló nemzetközi szervezetek. Továbbá úgy tűnik, hogy a matematikusok, természettudósok, a felfedezések mindent tudó köpönyegébe burkolózó műszakiak külföldön is hamar otthonra találtak a kutatólaboratóriumok disztíngvált légkörében – tudásuk tehát kiterjedt arra is, hogy hol adódik a legbiztosabb lehetőség a mindenkori híresség elnyerésére. A bevezetőben Csiffáry Gabriella is ezt fejtegeti.

Szerinte például a modellértékű életsorsok világosan példázzák a humán és reál értelmiségek eltérő érvényesülési lehetőségeit. A reál értelmiséget Nyugaton tárt karokkal várták, teljes laboratóriumi felszereléssel, hogy megadják a lehetőséget a gyors és akadálymentes kibontakozásukra. Nem úgy a humán érdekelttségű tudósok esetében. Így érvel a szerző: „Az idegenbe szakadt írók és művészek, akiknek a nyelv volt a munkaeszközük, más életpályát futottak be, mint a reáltudomány képviselői. A humán értelmiségre kevésbé szerencsés sors várt, mivel szembesülniük kellett azzal az identitásukat fenyegető veszéllyel, hogy képesek-e folytatni egy idegen szellemi közegben az eddigi életüket, hogy képesek-e önmaguk maradni.” Más szóval: önmaguk megtartása nagyobb és nehezebb cél, mint a természettudósok időnkénti színváltóvá válása, akik már *ab ovo* hírességcentrikusnak születtek, és akiknek elismertsége nem is váratott sokáig magára. De vajon a humán értelmiség is ezt akarta tenni?

Félrevezető lenne a menekülő, emigráló (akkor még nem disszidensek!) gondolatait, érzéseit méricskélni, találgatni, amikor azok reszketve, de dühödten taposták a szántóföldet valahol Magyarország és Ausztria határán, viseltes lódenjokban, fejükbe húzott svájcisapkában, zsebükben a menzáról elcsent májkonzervvel. Pár nappal előtte, amikor egy mámoros percre úgy tűnt, hogy a „csoda” megszületett, lett volna még lehetőség visszafordulni, és néhányan ezt meg is tették. Azonban akkor, amikor az „ellenség” hernyótalpas tankjaival néztünk szembe, sokan azt hittük, hogy nem volt választás: a cserbenhagyottak csapata ment esedezve kérni befogadást, segítséget azoktól, akik azt tőlünk már egyszer megtagadták. Hol volt ott hírnév, ragyogó laboratórium, hol volt könyvkiadás, művek lefordított sora hűvös könyvkereskedések elegáns polcain? Megfutamodtunk – mondtuk –, és szégyelltük magunkat. Jól jött később a lecsillapodás, az irreális jövőkép felvázolása, a feladatvállalás: egyetemisták leszünk, keményen tanulunk, tapasztalatokra teszünk szert, és pár év után, amikor az oroszok már elmentek (!), mi is hazatérhetünk, és nyíltan szolgálhatjuk a hazát. De mindezekelőtt most és ameddig szükséges, a forradalom lángját kell őriznünk, ne hagyjuk soha kialudni.

Nem is hagyjuk. És rájöttünk, hogy a művészeti és irodalmi szerveződés az, ami gerincet ad nekünk, kölcsönös biztatást és támogatást, pótolja a hiányzó elismerést és a finoman megfogalmazott, úgymond, „építő” kritikát. Csiffáry Gabriella jól látja ennek előnyét és hátrányát (bár a szigetmagyarságot említve Csoóri helyett inkább Nagy Károlyt kellett volna idéznie, aki a fogalmat a köztudatba dobta és könyvet is írt róla), de mivel mi a „szolgálatot” tűztük zászlónkra, vállaltuk a munkát. És ez keménnyé faragott bennünket – az „én” a háttérbe szorult: számos fiatal '56-os költő éveken át fordította kipróbált angol barátainak segítségével kedvenc magyar költőit angolra, bábáskodott megjelenésüknél saját verseinek megjelentetése helyett. A magyar irodalom angol fordításainak története három nagy korszakot ölel fel: Jókaiét (ő maga egy korszak), a harmincas évek „bestseller íróit” (mint például Földes Jolán vagy Körmendi Ferenc) és végül az '56-os fiatalok eltökélt igyekezetét, hogy „hőseiket” (József Attila, Pilinszky, Nemes Nagy Ágnes, Radnóti) megismerje az angol társadalom. Kétségtelen, hogy az '56-os fiatalok felvértezve tették, amit szándékoztak tenni.

Az 1956-osok új szemléletet, új életmódot, új célkitűzéseket, új feladatokat hoztak az emigráns nagycsaládba. És hírességet is? Ennek megítélését mindenképpen Csiffáry Gabriellára lehetne hagyni. Ő ugyanis sommásan ezt teszi. Keményen kijelenti, hogy könyve lezárja a 20. század magyar emigránstudatását. Ha nem is mindent, de majdnem mindent megadott már az olvasónak. Több nem fér a 20. századba. A „nagyok” sereghajtójának ott áll Határ Győző, hallgassuk őt, mert mint az előszóban kijelenti, a sereghajtónak nincsenek sereghajtói. Cs. Szabó annak idején figyelmeztetett: „Ezer író nyugatra tart, és mind húszesztendő.” Egy sem lett végül méltó a hírességre? Ültek Csé lábánál, mint szorgalmas kisdíákok, és szép lassan megöregedtek. Aki még él, éppen nyolcvanéves. Hinni szeret-

ném, sőt hiszem, hogy ez nem így van. Sokkal többet adott emigráns írókból is a 20. század, mint Csiffáry Gabriella gondolja. Nem az '56-os fiatalok élete, hanem az ő könyve csonka.

Híresség tekintetében viszont maradjunk Jókainál. Őt nem érdekelte, hogy Angolhonban híresnek tartották-e vagy sem. Olyannyira, hogy mi sem hitünk hírességében, míg el nem mentünk Jókait vadászni a Farringdon Roadra. Az utca a Cityt nyugatról határoló utcák szövevényét szeli át, megőrizve középkori jellegét mint a Cityt körülvevő piac utcáinak egyike. A könyvtárak a szekerek oldalába polcokat építettek, az eső ellen ponyvákat eresztettek alá, és kis táblákon hirdették az árakat: a könyvek kötete egy shilling, a rongyos kis pamfleteké akár egy penny. Itt hittük el a kézenfekvő bizonyítékok láttán, hogy valaha valóban létezett „olcsó”, „ötödik” vagy éppen „birodalmi” Jókai-kiadás. Ha volt valaha Balzackal, Dosztojevszkijjal, Stendhallal együtt emlegetett magyar író a szigetországban, az Jókai volt. A kultusza azonban kihuny az első világháború végére. A második korszak a „sikerírókat” röppentette fel, köztük néhány magyar regényírót is, egy ragyogó, de rövid szárnyalásra.

A harmadik nagy korszak viszont még velünk van, várhatunk-e azonban kiértékelésével? Ez nem jelenti, hogy nem vesszük figyelembe, amit a múlt század valóban utolsó emigránsai tettek. Illetve ha még közöttünk vannak, a „csendes kiközösítés” ellenére még ma is tesznek. Talán méltányosabb is, ha az írók, még inkább műveik megítélése majdan olyan kritikusokra hárul, akik minden előítélet nélkül formálhatják meg véleményüket, akiket nem befolyásol valami ősi és talán a szétszakítottaságból eredő vehemens ellenérzés. A posztumusz felfedezésekre és a kiadatlan írárok kiadására úgysem kell sokat várni. Megelőlegezhető tehát a végső óhaj: „Béke porainkra.”

Budapest, 7. 6. 16.

FILEP TAMÁS GUSZTÁV

Egy márványdarab törmelékei

Széljegyzet Kosztolánczy Tibor és Nemeskéri Erika tanulmányához¹

2014-ben kezdődtek meg a Kriterion Kiadó és az Országos Széchényi Könyvtár által gondozott, Kuncz Aladár Összegyűjtött Művei (KAÖM) című

könyvsorozat munkálatai. Eddig három kötet jelent meg belőle: a *Fekete kolostor* 1945 utáni első csonkítatlan kiadása (KAÖM I.), a szerző novelláit,

